

РОЗДІЛ VII. ІННОВАЦІЇ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

УДК 371.134:378.147

О. М. Кочерга

Прилуцький гуманітарно-педагогічний
коледж ім. І. Я. Франка

ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГУ В ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Стаття присвячена аналізу проблеми використання тренінгових технологій у процесі професійного становлення вчителя початкових класів на етапі його вузівської підготовки. Автор розкриває специфіку використання навчального тренінгу в курсі викладання предметів психолого-педагогічного циклу, аналізує головні питання методики його підготовки та проведення зі студентами педагогічного коледжу, акцентує увагу на ролі викладача в організації та проведенні тренінгів. У статті пропонується досвід використання навчальних тренінгів, які є моделями різноманітних життєвих ситуацій, ситуацій із шкільного життя, взаємодії на рівні «учитель-учень», «учитель-батьки», «учень-батьки».

Ключові слова: модернізація системи освіти, професійне становлення, професійна спрямованість, інтерактивні технології, тренінгові технології, навчальний тренінг, учитель початкових класів.

Постановка проблеми. Соціально-економічні та політичні зміни в суспільстві, зміцнення державності, входження України в світове співтовариство зумовлюють необхідність процесів реформування національної системи освіти, що передбачає її модернізацію, «створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, оновлення змісту освіти та організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень» [5, 5]. Вирішення означеної проблеми стосується всіх ланок системи освіти України, ефективність функціонування яких великою мірою залежить від рівня професійної підготовки педагогічних працівників. Зростання значущості проблеми професійного становлення особистості педагога – одна із пріоритетних тенденцій розвитку системи освіти України.

Професійне становлення – це продуктивний процес розвитку й саморозвитку особистості, освоєння та самопроектування професійно орієнтованих видів діяльності, визначення свого місця у світі професій, реалізація себе в професії й самоактуалізація власного потенціалу для досягнення вершин професіоналізму.

Професійне становлення майбутнього вчителя – складне й багатовимірне явище перетворення особистості від студента до педагога; процес становлення в особистості нових професійних якостей, які задовольняють основні вимоги фаху; етап розвитку професійної культури, на якому професійні якості вже сформовані, але професійна діяльність не набула завершеної форми; розв'язання суперечностей між існуючими рефлексивними уявленнями, способами мислення, знаннями, вміннями і навичками педагогічної діяльності та відсутністю досвіду їх реалізації на практиці, між минулим досвідом особистісного розвитку (набуття знань, педагогічної техніки, вмінь і навичок) і майбутнім розвитком професійної культури [4, 14].

Аналіз актуальних досліджень. Проблема професійного становлення педагогів є предметом дослідження багатьох відомих учених: С. Гончаренка, І. Зязюна, Л. Коваль, М. Лещенко, Н. Ничкало, О. Пехоти, О. Савченко, С. Сисоевої. Науковці одностайно зазначають, що професійне становлення вчителя – тривалий процес, який починається з вибору професії і завершується роками самостійної роботи в школі. Усі етапи, які проходять майбутні педагоги від вибору професії до професійної особистісної реалізації, є важливими для професійного становлення вчителя.

Предметом нашого дослідження є процес професійного становлення учителя сучасної школи в умовах навчання в педагогічному навчальному закладі.

Слід зазначити, що формування особистості триває все життя, втім період навчання у вищій школі відіграє особливу роль у цьому процесі. Саме в цей час у студента закладаються основи тих якостей фахівця, з якими він увійде в нову для нього атмосферу діяльності, де відбуватиметься його подальший розвиток як особистості.

Сучасна школа потребує вчителя-професіонала, який майстерно організовує життєдіяльність дітей, створюючи таке освітньо-виховне середовище, яке б сприяло їх навчанню, вихованню, повноцінному розвитку, духовному збагаченню. Існуюча система професійної підготовки вчителів досить успішно забезпечує засвоєння знань, умінь і навичок їхньої фахової діяльності. Розвиток інших якостей фахівців вимагає значного підвищення ролі професійного виховання, актуалізації процесів самопізнання й самовдосконалення.

Особливістю студентської аудиторії вищих педагогічних закладів I–II рівня акредитації є їх раннє професійне самовизначення, яке не завжди має глибоко усвідомлений характер. Саме тому більша частина проблем студента викликана несвідомим вибором спеціальності, його невпевненістю у

правильності здійснення цього вибору. Психолого-соціологічні дослідження, проведені серед студентів I курсу нашого навчального закладу, показують, що далеко не всі студенти цілком свідомо обрали ту спеціальність, за якою вони навчаються. Практика доводить, що становлення особистості студентів як майбутніх фахівців ускладнюється, якщо професія обиралась компромісно, не з власного бажання (за вказівкою батьків, за прикладом друзів тощо). Але варто зазначити, що особистість студента розвивається і змінюється впродовж усього періоду навчання. Вже в першокурсників на відміну від їх однолітків, які продовжують навчання у школі, є нові якісні риси: підвищене почуття власної гідності («Я – студент, а не школяр»), багатство інтересів до різних галузей наукових знань, відносно більша особиста свобода й незалежність від батьків. У цей період студенти охоче включаються у громадську діяльність, відповідально ставляться до доручених їм справ, беруть участь у культурному житті навчального закладу.

Формувати професійну направленість у студентів – майбутніх педагогів – це значить зміцнювати в них позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності, інтерес, схильності та здібності до неї, прагнення вдосконалювати свою професійну кваліфікацію після закінчення вищої школи, розвивати ідеали, погляди, переконання особливо в професії вчителя початкових класів. Саме тому головним завданням педагогічного колективу є створення найсприятливіших умов для забезпечення успішного професійного становлення майбутнього педагога.

Одним із перспективних напрямів організації навчального процесу у вищих навчальних закладах є використання викладачами інтерактивних технологій, які ґрунтуються на інтенсивному підході, мають практичну спрямованість на самопізнання, професійне самовдосконалення. Серед інноваційних технологій викладання у вищій школі можна назвати впровадження тренінгових форм навчання в реальний процес вищого навчального закладу.

Сьогодні тренінг пронизує різні сфери людської діяльності. Вивченням концептуальних положень тренінгу займалися науковці А. Власова, В. Захаров, С. Максимець, Л. Петровська, Н. Тамарська, В. Федорчук, В. Ясвін та ін. Серед дослідників, які вирішують проблему використання тренінгу в процесі підготовки майбутніх учителів можна виділити наукові праці Л. Бондаревої, Т. Зайцевої, Н. Ключевої, М. Свистуна, А. Щербакова та ін.

Мета статті полягає в аналізі теоретичних основ використання тренінгу як форми активного навчання з метою забезпечення професійного становлення майбутнього вчителя початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Насамперед з'ясуємо сутність ключових понять «тренінг», «навчальний тренінг», «педагогічний тренінг».

Слід зазначити, що слово «тренінг» – англійського походження, яке перекладається як: навчання, виховання, тренування, дресирування, підготовка. Тренінг має досить широке й успішне коло застосування в різних галузях наук: психології, соціології, педагогіці, економіці, медицині тощо.

У загальному розумінні тренінг розглядають як планомірно здійснювану програму різноманітних вправ, головним призначенням яких є підвищення зацікавленості особистості у процесі засвоєння тих чи інших практичних умінь та навичок щодо вирішення різного роду завдань, пошук шляхів виходу зі складних ситуацій, подолання певних життєво важливих проблем тощо.

У педагогічному енциклопедичному словнику тренінг розглядається як інтенсивне навчання практичного спрямування [6].

У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи до розкриття сутності означеного поняття: «тренінг – це група методів розвитку здібностей до навчання і оволодіння складним видом діяльності (Ю. Ємельянов) [3]; «тренінг – це організаційна форма навчально-виховної роботи, яка, спираючись на досвід і знання її учасників, забезпечує ефективне використання різних педагогічних методів, за рахунок створення позитивної емоційної атмосфери у групі, та спрямовується на отримання сформованих навичок і життєвих компетенцій» (А. Семенова) [7].

І. Вачков виділяє декілька парадигм тлумачення означеного поняття: тренінг як своєрідна форма дресури; тренінг як тренування, у результаті якого відбувається формування вмінь і навичок ефективної поведінки; тренінг як форма активного навчання, метою якого є перш за все передача психологічних знань, а також розвиток деяких умінь і навичок; тренінг як метод створення умов для саморозкриття учасників і самостійного пошуку ними способів вирішення власних психологічних проблем [1].

У визначенні сутності тренінгу найбільше ми схилиємося до думки С. Гладишева, який визначає його як «особливий метод отримання знань, який відрізняється від своїх аналогів тим, що всі його учасники вчаться на власному досвіді в даний момент. Це спеціально створене сприятливе середовище, де кожен може легко та з задоволенням побачити й усвідомити свої плюси та мінуси, досягнення та поразки. Допомога й увага оточуючих сприяють швидшому усвідомленню того, які особистісні якості необхідні та які професійні навички слід розвивати. Завдяки тому, що ситуація тренінгу навчальна, жоден із учасників не ризикує втратити вже сформовані

відносини та погляди, а набуває й використовує новий досвід. У реальній ситуації експерименти можуть призвести до небажаних наслідків. На стадії уроку будь-яка навичка або якість моделюються конкретними кроками й негайно аналізуються і перевіряються в умовах навчальної діяльності, максимально наближеної до реальності. Таким чином, тренінг дає змогу навчитися гнучкості, спілкуванню, прийняттю позиції іншого, що досить корисно в житті і творчій діяльності» [2].

Одним із головних принципів тренінг-навчання є його зв'язок зі змістом професійної діяльності й досвідом учасників, спрямованість на постійне оновлення знань і формування відповідних компетентностей. Використовуючи навчальний тренінг, слід пам'ятати про необхідність забезпечення єдності теоретичної та практичної підготовки студентів, формування в них здатності до аналізу й самоаналізу. Головними завданнями навчального тренінгу мають бути: формування професійних навичок та умінь, тренування способів, систем, явищ, процесів майбутньої професійної діяльності.

Для забезпечення результативності використання тренінгу слід чітко дотримуватись наперед розробленої програми, що допомагає викладачеві не відходити від структури. Звісно, це не означає, що тренінг пройде повністю так, як було заплановано, проте програма (план тренінгу) допоможе дотримуватися основних питань, які мають бути опрацьовані в ході роботи групи. Під час тренінгу виникає багато побічних тем для обговорення, кожна з яких виявляється більш чи менш привабливою для учасників. Однак їх опрацювання слугуватиме іншим цілям і може перешкоджати досягненню головної. Саме завчасно складена програма тренінгу допоможе проводити заняття в межах обраної теми й досягти бажаної мети.

Технологія тренінгу передбачає вибір педагогом проблемної ситуації, яка була б актуальною при вивченні теми. Кожен учасник виконує запропоновану роль відповідно до свого розуміння, творчих можливостей, характеру моральних установок. Успішність занять забезпечується дотриманням принципів довіри, взаємодопомоги, щирості. Студенти, довіряючись своїм почуттям, виражають їх вербально чи невербально, роблять спроби організувати свою поведінку відповідно до вимог ситуації.

У практиці навчання студентів тренінги використовуємо, починаючи вже з першого року їх перебування в коледжі. На заняттях з дисципліни «Вступ до спеціальності» студенти-першокурсники мають можливість складати програми соціально-особистісного зростання, які допомагають їм усвідомити власні можливості, особливості характеру, визначити напрям саморозвитку й самовдосконалення на шляху до соціально відповідального

та соціально компетентного професійного зростання. Такі заняття сприяють формуванню у студентів особистісних якостей, виробленню вміння аналізувати власний досвід, співставляти його з вимогами обраної професійної діяльності; створюють умови для розвитку вміння досягати компромісу в складних суперечливих ситуаціях, наближених до реальних умов життєдіяльності. Особливу увагу приділяємо тренінговим заняттям, метою яких є надання допомоги студенту-першокурснику адаптуватись до нової соціальної ролі студента педагогічного коледжу, прийняти новий соціальний статус, який вимагає підвищеного почуття відповідальності, високого рівня дисциплінованості, організованості, самостійності.

Тренінгові заняття, які ми проводимо в процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, є моделями різноманітних життєвих ситуацій, ситуацій із шкільного життя, взаємодії на рівні «учитель-учень», «учитель-батьки», «учень-батьки». Для студентів-першокурсників проблемні ситуації, які покладені в основу тренінгу, наближені до проблем у навчанні, спілкуванні з одногрупниками, викладачами; для студентів II–III курсів – проблемні ситуації, пов'язані з їх майбутньою професійною діяльністю. Студентам пропонується знайти вихід із конфліктної ситуації, висловити власну думку, розіграти певну роль, здійснити моральний вибір тощо. Особливого значення надаємо тренінгам, які забезпечують успішне входження студентів у нові умови педагогічної практики, допомагають виконувати ті практичні завдання, які передбачені змістом практичної підготовки майбутнього педагога. У ході таких занять студенти набувають досвіду самопізнання, примірювання себе до вимог професійної діяльності, визначення подальших дій щодо власного особистісного та професійного вдосконалення, вправляються у плануванні, проектуванні, проведенні занять з учнями.

Перед початком заняття до свідомості студентів доводяться наступні установки: діалогізація взаємодії на основі поваги до думки іншого, персоніфікація висловлювань, акцентування мови почуттів, довірливе спілкування, конфіденційність, самоаналіз.

Важливого значення під час проведення тренінгових занять ми приділяємо психологічному клімату. В ході взаємодії намагаємось створювати такі соціально-психологічні стосунки, які б сприяли вільному виявленню «Я» студента. Це, в свою чергу, сприяє прояву в учасників оптимістичного настрою, працездатності й ініціативи, які супроводжуються доброзичливістю і увагою один до одного, породжують почуття захищеності та значущості.

Тренінг міжособистісної взаємодії має на меті перетворення групи на своєрідне дзеркало, в якому кожен міг би побачити себе під час своїх проявів. Це досягається встановленням у групі інтелектуального зв'язку, який ґрунтується на довірливому міжособистісному спілкуванні. При проведенні тренінгу ми дотримуємося принципу персоніфікації висловів, сутність якого полягає у відмові від безособових дієслівних форм, які допомагають у повсякденному спілкуванні приховати особистісну позицію або відхилятися від прямого висловлювання в небажаних випадках, тобто в групі пропонуємо використовувати вирази: «Я вважаю», «Я думаю». Це сприяє тому, що студенти вчаться сприймати себе та інших такими, якими вони є насправді, оцінювати власні якості самостійно на основі отриманої інформації. Важливим аспектом занять є розігрування ролі, яка не завжди адекватна характерам студентів. Необхідність «походити в чужих чоботях» сприяє формуванню емпатії – здатності й уміння розуміти інших людей, уявно входити в їх психічний стан, зрозуміти їх становище. Саме така форма проведення заняття, на наш погляд, забезпечує вироблення в майбутніх учителів відповідальної поведінки.

Завершуємо роботу етапом рефлексії, у процесі якої кожним учасником осмислюється значущість проведеної роботи. При цьому студенти мають ділитися враженнями про те, як вони почувалися в своїй ролі, мотивувати здійснені під час гри вчинки, оцінювати дії своїх партнерів. Це сприяє розвитку психологічної спостережливості студентів, уміння поставити себе на місце інших або пояснювати поведінку людей, дивитись на ситуацію очима партнера. Ефективним прийомом організації такої рефлексивної діяльності є метод незакінчених речень: «У процесі заняття я зрозуміла, що...», «Для мене це заняття пройшло даремно, тому що...», «Головним для мене було...» тощо. Особливого значення приділяємо дотриманню принципу конфіденційності, сутність якого зводиться до рекомендації не виносити інформації за межі групи, бути толерантними в стосунках з товаришами.

Результативність використання навчальних тренінгів у професійній підготовці вчителя великою мірою залежить від викладача: його компетентності, професіоналізму, творчості. Саме тому кожен викладач коледжу не зупиняється на досягнутому, постійно працює над підвищенням педагогічної майстерності шляхом ознайомлення та навчання сучасним технологіям організації педагогічного процесу у вищій школі, а також обміну досвідом щодо впровадження нових підходів у практику навчання, виховання та розвитку особистості майбутнього фахівця.

Висновки. Професійне становлення майбутнього вчителя – справа першочергової значимості, вирішення якої великою мірою залежить від низки психолого-педагогічних умов, однією з яких є використання інноваційних інтерактивних технологій. Подальші наші дослідження полягають у вивченні і впровадженні сучасних педагогічних технологій у практику формування вчителя-професіонала.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вачков И. Основы технологи группового тренинга. Психотехники : учебное пособие / Игорь Вачков. – М., 1999. – 237 с.
2. Гладышев С. Как вести себя на тренинге? / Сергей Гладышев // Обучение и карьера. – 2005. – № 35. – С. 70.
3. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Л. : ЛГУ, 1985. – 166 с.
4. Микитюк С. О. Ресурсний підхід у професійному становленні вчителя / С. О. Микитюк // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2012. – № 3. – С. 14–18.
5. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: Матеріали до першої лекції / уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков ; відп. ред. М. Ф. Степко. – К. : 2004. – 24 с. – С. 5.
6. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. – М. : БРЭ, 2003. – 528 с.
7. Семенова А. В. Развитие профессиональной компетентности фахівців засобами парадигмального моделювання (інтерактивний тренінг) : навч.-метод. посібник / А. В. Семенова. – Одеса, 2006. – 130 с.

РЕЗЮМЕ

О. Н. Кочерга. Использование тренинга в профессиональном становлении будущего учителя.

Статья посвящена анализу проблемы использования тренинговых технологий в процессе профессионального становления учителя начальных классов на этапе вузовской подготовки. Автор раскрывает специфику использования учебного тренинга в курсе преподавания дисциплин психолого-педагогического цикла, анализирует главные вопросы методики его подготовки и проведения со студентами педагогического колледжа, акцентирует внимание на значении преподавателя в организации и проведении тренингов. В статье предлагается опыт использования учебных тренингов, которые являются моделями различных жизненных ситуаций, ситуаций из школьной жизни, взаимодействия на уровне «учитель-ученик», «учитель-родители», «ученик-родители».

Ключевые слова: модернизация системы образования, профессиональное становление, профессиональная направленность, интерактивные технологии, тренинговые технологии, учебный тренинг, учитель начальной школы.

SUMMARY

O. Kocherha. The Use of Training in the Professional Development of a Future Teacher.

The author analyzes the problems of training technologies usage in the process of primary school teachers professional training at the level of higher educational training.

Analyzing the importance of training usage in pedagogical college while teaching students the author deals with the analysis of modern school demands to the professional

teacher's personality that require high level of abilities to organize educational surrounding that would help in education, training and full inner development.

The training is a planned program that consists of different exercises, the basic application of which is to enlarge the interest of the personality in the process of getting practical habits and skills to solve different tasks, find the ways out from different situations and overcome definite vital problems, etc.

The author stresses on the fact that one of the basic principles of training education is its connection with the contents of professional activity and participants' experience, orientation to constant knowledge innovation and appropriate competence forming. The peculiarity of training usage is the necessity of combining theoretical and practical students training, their analysis and self-analysis of abilities.

The author finds the main tasks of teaching training that are orientated to the future teachers' professional abilities and skills, to train the methods, systems, processes of the future professional activity.

The author describes the specificity of the teaching training usage in the course of psychological and pedagogical teaching subjects, analyzes the main points of its preparation methods and conducting with the pedagogical college students. The main idea is stressed to the teaching trainings in the course of psychological and pedagogical subjects that are to be the models of different life situations, school life events, patterns «teacher-pupils», «teacher-parents», «pupils-parents»; suggests the experience of the teaching training usage with the students who are aimed to be future teachers of primary schools.

Key words: *modernization of the system of education, professional development, professional orientation, interactive technologies, educational training, the teacher of primary school.*